

ÂŞIK VEYSEL'İN “GÜZELLİĞİN ON PARA ETMEZ” ADLI ŞİİRİ'NE FELSEFİ AÇIDAN BİR BAKIŞ

Arslan TOPAKKAYA*

Özet

Âşık Veysel Anadolu bilgelliğini bütün yönleriyle kendinde toplamış bir halk ozanıdır. Türk Halk Edebiyatında belki de Yunus'tan sonra bu kadar az kelimeyle bu kadar çok şeyi anlatan başka bir şair bulmak zordur. Veysel bu şiirinde felsefe ve onun bir disiplini olan estetiğin kavramlarına bilinçli olarak başvurmadan müthiş bir estetik teori ve bir sanat felsefesi geliştirmektedir. Veysel'in adı geçen şiirinden hareketle estetik yargı bakımından onun öznelci olduğunu, değerleri tanımlanamaz bir şey olarak kabul ettiğini, evrendeki zıtlıkların ontolojik bir zorunluluk olarak karşımıza çıktığını, öznelci yaklaşımda aşırıya kaçmadığını ve şiirin sonuna doğru bu yaklaşımın yerini öznel-nesnel yargı uzlaşmasına bıraktığını ve nihai anlamda aşkın amacının maşuk'a ulaşmak olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. İnsanın varoluş amacı budur ve insan ancak bu amacı gerçekleştirdiği ölçüde varlık kazanabilmektedir. Bütün bir varlık âleminin ortaya çıkmasının temel sebebi aşktır. Aşk aynı zamanda varolanların varlıklarını devam ettirmek için de temel bir unsurdur. Evrendeki zıtlıkların ontolojik temeli insanların varlık, bilgi ve değer konusunda farklı fikirde olmalarıdır. Zıtlıkların hâkim olduğu dünyada insana düşen “güzel”i bulmak, onu yaşamak; çirkine ve bunun ahlak-taki uzantısı olan kötüye bulaşmamaktır. İnsan-ı Kâmil de bunu hayatı boyunca yaşayabilmiş ve bu sayede ruhi olgunluğa erişmiş kişidir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Veysel, Hacı Bektaş Velî, İbnü'l Arabî, hakikat, İslam, makâlât, marifet, insan-ı kâmil, aşk, maşuk, Tanrı, edebiyat, varlık, şiir

A PHILOSOPHICAL OUTLOOK ON AŞIK VEYSEL'S POEM “GÜZELLİĞİN ON PARA ETMEZ”

Abstract

Aşık Veysel is a bard who has internalized Anatolian wisdom. It is almost impossible to find another poet who can tell many things in few words in Turkish Folk Literature. Veysel, in his poem, develops an excellent aesthetic theory and philosophy of art without making any conscious reference to any concepts of philosophy and aesthetics, a discipline of philosophy. It is possible to infer from the poem in question that Veysel is a subjectivist in his aesthetic judgment and, at the same time, accepts values as indescribable and that the opposites in the universe emerge as an ontological necessity. We can also observe in the poem that he has not gone too far in his subjectivism and, towards the end of the poem, this subjective approach

* Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü, Kayseri/Türkiye, atopakaya@erciyes.edu.tr

is replaced by reconciliation between subjective and objective judgment. It is possible to come to a conclusion that the ultimate aim of love is to reach the beloved. This is the aim of human existence and man can gain existence to the extent he achieves this aim. Love is considered by Veysel as the primary reason for existence. It is also seen as a vital principle for the continuity of existence for every being. Ontological basis for the conflict in universe originates from the difference among ideas on existence, knowledge and values. In the world of conflict, the role of human being is to find “beauty” and live accordingly, without involving in “ugly” and its ethical equivalent “evil”. “İnsan-ı Kâmil” according to Veysel is the one that achieves spiritual maturity by following this practice throughout his life.

Keywords: Âşık Veysel, Hacı Bektaş Velî, İbnü'l Arabî, truth, Islam, makâlât, knowledge of God, insan-ı kâmil, love, beloved, God, literature, being, poetry

1. Giriş

Büyük Türk ozanı Âşık Veysel Anadolu bilgeliğinin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden biridir.¹ Veysel, Sivas'ın Şarkışla ilçesinin Sivrialan köyünde 1894 yılında doğmuş ve 1973 yılında vefat etmiştir. Çiftçi bir ailenin çocuğu olarak doğan Âşık Veysel, 7 yaşında geçirdiği çiçek hastalığı sonucunda sol gözünü yitirmiş, sağ gözünü ise bir kaza sonucu kaybetmiştir. Âşık Veysel başlangıçta diğer ozanların eserlerini icra ederken, 1933'li yıllardan sonra Ahmet Kutsi Tecer'in de katkılarıyla kendi şiirlerinden besteler yapmaya ve söylemeye başlamıştır. Veysel, âşıklık geleneğinin son temsilcilerinden olup; bu geleneğin halka yayılmasında oldukça önemli rol oynamıştır. Veysel şiirlerinde oldukça duru bir Türkçe kullanır. Şiirleri yalın, anlaşılır ve akıcıdır. Veysel şiirlerinde insan, doğa, din, siyaset gibi konuları işler. Bir süre köy enstitülerinde saz öğretmenliği yapmıştır. Şiirlerindeki ana tema birlik ve bütünlük mesajlarıdır. 1965 yılında TBMM tarafından Türkçeye katkılarından dolayı ödüllendirilmiş ve kendisine maaş bağlanmıştır. Veysel'in şiirleri sırasıyla *Deyişler* (1944), 1950 yılında yayınlanan *Sazımdan Sesler*, ömrünün sonlarına doğru yazmış olduğu *Dostlar Beni Hatırlasın* (1970) kitaplarda yayınlanmış olup; ölümünden sonra bunlar birleştirilerek *Bütün Şiirler* adı altında basılmıştır.²

Âşık Veysel alevi-bektaşî geleneğe mensup bir şairdir. Doğduğu ve yetiştiği köy tamamen geleneksel alevi kültürün hâkim olduğu bir yerdir. Bu gelenek onun bütün bir düşün dünyasına tesir etmiştir. Şiirlerinde bu tesiri açık bir biçimde görmek mümkündür. Aleviliğin temel inanç ilkelerinden olan Tanrı-Muhammed-Ali arasındaki teolojik ilişki, yaratılmışları bir bütün olarak görme ve onlara gereken değeri verme eğilimi, Tanrı'nın eşref-i mahlûkat olarak yaratmış olduğu insana hürmet, kardeşlik ve barışı temin etme arayışı vs. gibi umdeler onun dünya görüşünün temelini oluşturan ilkelerdir. Yaratılmışlık açısından insanla doğa aynı kaynağa sahiptir.

Dolayısıyla insan hem diğer insanları hem de bütün bir tabiatı kendisinden bir parça olarak görme ve öyle de muamelede bulunmak durumundadır. İnsan netice itibarıyla topraktan yaratılmış ve ona dönecektir. Bu idrake sahip birisi tabiatı "sadık bir yâr" olarak kabul edecektir. Veysel, kırk yaşından sonra tasavvufa meyletmiştir. Bu yönleşte Hacı Bektaş Velî, Ahmet Yesevî, Yunus Emre tasavvuf geleneği etkili olmuştur. Veysel tasavvufa olan bu meylini bir şiirinde açık bir biçimde dile getirir (Özmen 1998:263 vd). Veysel dini, toplumu bir arada tutan önemli bir unsur olarak görür. Ahlak sahibi olmayı iyi bir insan olmayla aynı görerek, kendi zamanındaki toplumsal ahlak anlayışında görülen bozulmalardan şikâyet eder. Bu anlamda şiirlerinde ahlaki çözülmenden sıklıkla bahseder (Şatıroğlu 1991: 205 vd.).

Veysel vatanı ve milletine son derece bağlı bir şairdir ve milli birliğin bozulmaması adına yoğun çaba sarf etmiştir. Şiirlerinde bu birlik vurgusu sıkça zikredilmektedir. Vatan sevgisi, toprak sevgisi, çalışmak, birlik ve beraberlik, dürüstlük, ölüm, sevgi, aşk vs. gibi konular şiir ve türkülerinin ana konularıdır. İçinde yetiştiği geleneksel kırsal yaşam şartlarına uygun olarak insanın doğayla olan aracısız ve sıcak ilişkilerine sıkça vurgu yapar. Bu anlamda şiirlerinde vezin ya da dolaylı anlatım derdine düşmeksizin şiirlerini doğaçlama dile getirir ve bunlardan bazılarını türküleştirebilir. Şiirlerinde ilerleme, bilimsel gelişme, sosyo-ekonomik sorunlar gibi konulara da parmak basar. Bu yönüyle sanatın toplumsal bir işlevi olduğuna kanidir ve bu konularla ilgili yazmış olduğu birçok şiir söz konusudur (Şatıroğlu 1991). Veysel hoşgörüyü temele alan bir şairdir. Şiirlerinde zaman zaman pesimist unsurlara rastlansa da yaşama sevincini sürekli olarak dile getirir. Veysel'in şiirlerinde önemli olan diğer bir husus da Tanrıyla kurmuş olduğu öznel ilişkidir. Burada öznellikten kasıt, Tanrıyla bir sanatçının kurmuş olduğu "özel" ilişkidir. Buna rağmen Veysel'in genelde sanat anlayışının ve özelden şiirlerinin merkezi noktasını insan teşkil eder. Şiirlerinde insanın insanla, doğayla ve Tanrıyla olan ilişkileri derin bir coşkuyla dile getirir. Bu dile gelişte içinden geldiği alevi kültür dünyasının etkisi çok açık bir biçimde hissedilir.

Âşık Veysel'in şiir ve türkülerinde derin felsefi yaklaşımların (özellikle sanat felsefesi bağlamında) mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda "Güzelliğin On Para Etmez" adlı şiirde de önemli felsefi konulara değinildiğini görüyoruz. Buradan aşğın diğer türkü ve şiirlerinin felsefi içerikten yoksun olduğu gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Söz konusu şiirin makaleye konu olarak seçilmesi bu şiirde estetiğin temel tartışma konularından biri olan "estetik yargının yapısına" ve "estetik özne ve nesne" kavramlarına dair oldukça dikkat çekici yorumların yapılmış olmasıdır. Hiç şüphesiz böyle bir çalışma Veysel'in diğer şiirleri için de yapılabilir ve yapılmalıdır da.

Bu yazıda söz konusu şiir felsefi açıdan değerlendirilecek, felsefenin kavramlarıyla hermeneutik bir yaklaşım sergilenecek ve söz konusu şiirin yazarın felsefe

dünyasında neleri çağrıştırdığı serimlenmeye çalışılacaktır. Netice itibarıyla yapılan iş hermeneutik bir yaklaşımla şairi anlamaya çalışmaktan başka bir şey değildir. Bu bağlamda bu tür bir anlama çabasının her türlü hermeneutik anlama çabasında olduğu gibi öznel bir anlama çabası olduğu gözden ırak tutulmamalıdır (Topakkaya, 2007: 75-93). Dolayısıyla burada ifade edilen görüş ve yorumlar şiirle ilgili en doğru bir anlama şekli olduğu iddiasında değildir. Bu çaba sadece birçok anlama biçiminden biri olarak değerlendirilmelidir. Yine bütün hermeneutik anlama çabalarında olduğu gibi yazarı en iyi biçimde anlama amacını gütmesine rağmen; onu tamamen doğru anladığı iddiasında da değildir. Aynı zamanda bu tür bir yorumlama çabasının şiiri tamamen yanlış anladığı şeklinde bir yargılamadan da varestede olduğunu belirtmekte fayda vardır. Burada yapılan şey, şiiri estetik bir yansıtma ile yorumlama çabası da değildir. Estetik yansıtma yorumcu ister istemez (belki de eseri olduğundan güzel gösterme pahasına) kendini gereğinden fazla yazarın yerine koymakta, adeta kendi düşüncelerini (kendini haklı çıkarmak pahasına) şaire söyletmeye çalışmaktadır (Lukács, 1999: 169-195). Bundan özellikle kaçınılacaktır.

Yazımızda her bir dördlük ikişerli mısra şeklinde ele alıp sırasıyla yorumlanacaktır. Yazının sonunda da genel bir değerlendirme yapılacaktır. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu yorumlamada birtakım felsefi kavram ve görüşlere başvurulacaktır. Adı geçen şiiri felsefi bakış açısıyla ele almak, bu şiire yönelik muhtemel yaklaşımlardan biri olup; bu şiirin felsefenin (ya da özelde sanat felsefesinin) konusu olamayacağı da farklı bir görüş olarak ortaya konulabilir.

2. Şiirin Hermeneutik Yorumu

Yukarıdaki tespitlerden sonra ilk dörtlüğe felsefi hermeneutik açıdan daha yakından bakacak olursak şunları söyleyebiliriz:

Güzelliğin on par'etmez

Bu bendeki aşk olmasa (1-2).

Eğlenecek yer bulaman

Gönlümdeki köşk olmasa (3-4).

Veysel bu satırlarda bilerek ya da bilmeyerek estetiğin temel kavramlarını kullanmakta ve estetikteki değerlerin yapısı tartışması bağlamında kendini bir yerde konumlandırmaktadır. Dörtlüğün ilk satırında "güzellik" kavramı söz konusu edilmektedir. Bilindiği üzere güzellik ve karşıtı olan çirkinlik estetiğin iki temel kavramı olup; aslında bütün bir estetik ve sanat felsefesi bu kavramlar hakkında ileri sürülen görüşlerden ibarettir (Tunalı, 2008:23-47). "Güzel nedir?", "kime güzel denir?", "güzeli güzel yapan şey nedir?". Güzeli güzel yapan şey, Hegel'in ifadesiyle bizzat "güzellik ideası" mıdır? (Hegel, 1994:110). Güzellik öznel bir yargı mıdır (estetik de-

ğerin özneye ait olduğunu söyleyen görüş) yoksa bunun tam tersini iddia eden nesnelci görüşün iddia ettiği gibi güzellik sıfatı nesneye mi aittir? (Aydın, 2004:147). Bu sorular bağlamında açığa çıkan diğer bir anlayış ise, estetik değerın hem öznel hem de nesnel bir yapıya sahip olduğunu söyleyen görüştür (Arslan, 2005: 253). Bu üçüncü yaklaşım, eklektik bir görüş olup; estetik yargıda hem estetik özneye hem de estetik objeye eşit derecede önem ve ağırlık veren bir görüştür.

Veysel'in bu teorilerden estetik yargının öznel olduğunu söyleyen görüşe daha yakın olduğu açıkça anlaşılmaktadır. İlk olarak Veysel, varlık alanında "güzel" kavramının olduğuna inanmaktadır. Bu kabulden hareketle "güzel" bir varlığın dünyada var olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda açığa çıkan esas mesele, bu güzelliğin kimden kaynaklandığıdır. Güzellik nesneye mi yoksa özneye mi aittir? Güzelliğin ve karşısındaki güzelin güzel olduğunun kabulünden hemen sonra aslında bu güzelliğin "on para etmeyeceği"³ yani şairin nazarında hiçbir öneminin olmadığını vurgulanmaktadır. Bu tespitlerden sonra oldukça ilginç bir durum açığa çıkmaktadır. Güzellik ve bu güzelliğe sahip olan birisi var; fakat bu güzelliğin bir değeri yok. Zorunlu olarak açığa çıkan bu akıl yürütme boşlukta bırakılmamakta hemen peşinden gelen mısra, bu askıda kalma ya da çelişik durumu ortadan kaldırmaktadır. Senin güzelliğinin kendi başına hiçbir değeri ve anlamı yoktur. Bu güzellik ancak ve ancak benim içimdeki ya da kalbimdeki "aşk" sayesinde bir değer ve anlam kazanır. O halde "güzelin" gerçekten bir değerinin olması ya da ontolojik anlamda bir anlama sahip olmasının biricik şartı Ben'deki ya da öznedeki "aşk"tır (Alptekin, 2009:16). Düşünen, seven, âşık olan ve bir şeyi güzel olarak değerlendiren bir Ben olmadan dış dünyadaki ya da diğer bir öznedeki "güzelliğin" on para kadar bile bir değeri yoktur.

Veysel 3. ve 4. satırlarda ilk iki satırda dile getirdiği "güzellik bir değer atfetme olgusu olarak ancak âşık olma kabiliyetine sahip özneye aittir ve onun tarafından anlaşılabilir" yargısını daha sağlam temeller üzerine kurmaya çalışır. Güzel ve bu güzelliğe sahip olan biri ya da herhangi bir nesne, güzelliği idrak eden, güzele güzel diyen özne olmadan nereden ve nasıl bilinecektir? Yani yine Veysel'in deyimıyla nerede ve hangi köşkte eğlenecektir? Dolayısıyla bir varlığa güzellik değeri veren özne olmadan "güzellik" kavramının karar kılacağı herhangi bir yer yoktur. Durum böyle olunca da onun ontolojik varlığından söz etmek imkânsızdır. Peki, bu güzellik kendine nerede yer bulacaktır? Bu soruya Veysel'in verdiği cevap gerçekten harikadır. Bu güzelliğin biricik yeri insanın gönlüdür. Burada akıl, zekâ, idrak vs. gibi kavramların yerine güzelliğin karargâhı olarak gönül kavramının kullanılması gerçekten cezbedicidir. Edebiyatı ve özellikle tasavvuf edebiyatında mesela bir Yunus'ta "gönül"⁴ kavramına sıklıkla başvurulduğunu görmekteyiz (Erol, 2007:57 vd.). Aşk ve marifet yeri bu anlayışa göre akıl değil, gönlüdür (Kurnaz, 1996:150-152). Güzellik akılla değil, gönülle ve ancak gönülünden anlaşılabilir. Aşk, marifet vb. gibi kavramlar söz

konusu olduğunda akıl ve duyu organları susar, sezgi ve kalp gözü konuşur (Topçu, 2006: 75 vd). Bunlar doğaları gereği aşktan ve güzellikten anlamaz. Aşkı insan ancak gönülle, gönülden ve gönül gözüyle bilebilir. Bu anlamda insan gönlü eğlenecek geniş bir köşk gibidir. Veysel'in insan gönlünü köşke benzetmesi de ayrı bir inceliktir zira köşkte en değerli misafirler ağırlanır. Gündelik ya da sıradan misafirler genelde konaklarda ya da hanlarda misafir edilir. Köşkte devlet erkânı ya da ulu kişiler ağırlanır. Güzellik ve bu güzelliğe sahip olduğuna inanılan sevgili o kadar yücedir ki o en şaşalı misafırhane olan insan gönlündeki köşklere layıktır. Gönlünü köşk haline getirmemiş ya da getirememiş kişilerin oraya layık olan misafirleri ağırlaması mümkün değildir.

Birinci dörtlükte ana hatlarıyla bunlar anlatılmaktadır. Aslında bu dörtlük hakkında daha çok şeyler söylenebilir fakat çalışmanın sınırları bağlamında bu kadarla iktifa etmek yerinde olur. Veysel bir sonraki dörtlükte bir önceki dörtlükte dile getirdiği tespitler bağlamında şunları söyler:

Tabirin sığmaz kaleme

Derdin dermandır yareme (5-6).

İsmin yayılmaz âleme

Âşıklarda meşk olmasa (7-8).

Bu dörtlük yukarıdaki dörtlükte güzel olduğu kabul edilen yârin “bu güzelliğinin tarifi ya da tanımı söz konusu mudur” sorusuna verilen cevapla başlar. Bu soruya verilen cevap olumsuzdur. Yani “güzelliğin” ne olduğuna kalemlerle (kalem burada hesaplanabilirliği, ifade edilebilirliği sembolize etmektedir) ya da sözle cevap vermek, kısaca onu efradını cami ağıyarına mani bir biçimde tanımlamak mümkün değildir. Bu bağlamda Veysel'in “değerler tanımlanamaz bir şeydir” diyen İngiliz ahlak felsefecisi Moore gibi düşündüğünü söylemek mümkündür. Moore'da güzellik, çirkinlik, haz, elem, aşk ve mutluluk gibi kavramların bileşik kavramlar olduğunu ve bu kavramların değer felsefesi bakımından tam tanımlarının yapılamayacağını söyler. Ayrıca Veysel'in güzelliğin köşkü olarak nitelediği gönül de tam tanımlanamayan bu değerlerin karargâhıdır. Bu anlamda yukarıdaki tespitlerle bu saptama arasında bir uygunluk da göze çarpmaktadır. Güzelin derdinin derman olması da yine genel anlamda divan ve tasavvuf edebiyatında çok karşılaştığımız bir istiaaredir. Güzel sevgilinin derdi (yani maşukun derdi ki bu dert aşk derdidir), âşık için bir dermandır. Seven ve sevilen (âşık ve maşuk) için dert derman arasında diyalektik bir ilişki vardır. Âşık maşuku sever, aşk derdinin çaresi maşuktur ve bu durum bazen kavuşmayla son bulur bazen de bu derman (sevgiliye kavuşma) âşık'ın derdine derman olmaz; yarasını daha da artırır. Veysel burada maşukun aşk derdinin, kendi derdine derman olacağını söyler. Bu ilişki karşılıklıdır. Her biri için aşk derdinin der-

manı maşuka kavuşmaktır. Dolayısıyla ilginç bir biçimde (köle-efendi diyalektğinde olduğu gibi) âşık ve maşuk birbirlerinin hem derdi hem de dermanıdır. Derdindir çünkü taraflardan birinin olmaması durumunda aşk meydana gelmeyecektir. Seven her zaman birini sever. Karşıda seveceği biri olmadan aşk derdinin açığa çıkmazı zordur. Âşık olan ve aşk şarabını içen birini bu sarhoşluktan kurtaracak olan da yani derde derman olacak şey de maşuka kavuşmaktır. Bu bağlamda sevgili hem derdiniz ama aynı zamanda da dermanınızdır ve bu ilişki her iki taraf için de geçerlidir.

Veysel 7. ve 8. satırlarda söz konusu aşkın sıradan bir aşk olmadığı saptamasında bulunur. İnsanlar bütün bir tarihleri boyunca âşık ya da maşuk olmuşlardır fakat bunlardan çok azı edebiyat tarihinde derin izler bırakmıştır. Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin'in aşkları insanlık tarihinde derin izler bırakan aşklardır. Çünkü bunlar maşuka kavuşarak biten ya da derde derman bulunan aşklar değildir. Bu tür aşklarda aşk-ı mecaziden aşk-ı hakikiye geçilir ve artık mecazi maşuklar derde derman olamazlar. Âşıkların meşk oldukları yani birbirlerinde fani oldukları, ben ve sen'in ortadan kalktığı aşk durumları gerçek aşk durumlarıdır ve yalnızca bunların isimleri âleme yayılmıştır. Maşuka kavuşunca derdin ortadan kalktığı bir aşk, hakiki bir aşk değildir. Bu tür bir aşk normal bir insanın sahip olabileceği bir aşktır. Aşk derdinden dermansız bir derde düşmek, kendinden geçmek, kendini onda yok etmek vs. gibi haller ancak gerçek aşkta olacak hallerdir. Bu tür aşklarda insanlık tarihinde çok fazla karşılaşılan aşk türleri değildir.

Veysel 3. dörtlükte bu türden gerçek aşkların neden çok fazla görülmediğinin ve yukarıda ifade ettiği âşık ile maşuk arasındaki diyalektik yapının neden ontolojik bir zorunluluk olarak ortaya çıktığını izah etmeye çalışarak şöyle der:

Kim okurdu kim yazardı

Bu düğümü kim çözerdi (9-10).

Koyun kurt ile gezerdi

Fikir başka başk'olmasa (11-12).

Âşık Veysel'in burada oldukça ilginç bir varlık felsefesi geliştirdiğini söyleyebiliriz. Zira bütün bir varlığın tekdüzüne, homojen olduğu, farklı varlık türlerinin olmadığı ve bu bağlamda çeşitliliğin söz konusu edilmediği bir varlık alanında (mesela renklere tek bir renk, varlıklardan tek bir varlık çeşidinin olduğu ve farklı hayvan ya da bitkilerin olmadığı bir âlemde) varlığın sırrını ve hikmetini kavramak demek olan hikmet ya da felsefe söz konusu olabilir miydi? Ortada merak uyandıran çeşitliliğin ve farklı varlık alanlarının olmadığı bir yerde insan neyi merak edip, neyi okumak isteyecek ve bunun doğal bir sonucu olarak hangi düşünceleri kaleme alacaktır? Dolayısıyla "varlığın özünün ne olduğu"na dair büyük sırrı ya da Veysel'in ifadesiyle büyük düğümü kim çözebilirdi? Homojen bir varlık dünyasında ancak

çeşitlilik durumunda sorulabilecek “varlığın özü nedir?” ya da “bu kadar çokluğun ve çeşitliliğin arkasında yatan sır nedir?” gibi sorular herhalde çok fazla anlamlı olmazdı. Bu bağlamda reel varlık âleminde çokluğun ve çeşitliliğin olması istenilen ve arzu edilen bir durumdur. Zira hakikat denen şey, değişende değişmeyen ilkeyi ve çoklukta birliği bulmak demektir. Hakikati arama ya da bulma eylemi de kendi başına insana düşen en büyük görev ve onun çözmesi gereken en büyük düğümdür.

Veysel 11. ve 12. satırlarda varlık âleminde hükümferma olan çokluğun ve çeşitliliğin olmaması durumunda ortaya çıkabilecek olan muhtemel durumdan haber vermektedir. Koyun ile kurdun, diğer bir ifadeyle tez ile antitezin, güzel ile çirkinin, kötü ile iyinin bir arada olmasının temel sebebi, insanlar arasındaki fikir ayrılığıdır. Bu ayrılık sadece basit bir fikir ayrılığı olmayıp, ontolojik anlamda bir varlık alanına karşılık gelen bir ayrılıktır. Yeryüzünde iyi insanlar olduğu gibi kötü insanlar da vardır. Yine yeryüzünde iyilik olduğu kadar kötülük de vardır. Bütün insanların üzerinde birleşebildikleri bir iyi kavramı olmadığı gibi; yine bütün insanların üzerinde birleşebildikleri bir kötü kavramı da yoktur. Kısaca insanlar arasında varlığa, insana ve doğaya ve Tanrı’ya dair bakış açılarının Veysel’in ifadesiyle “fikirlerin” farklı olması (iyi ki de farklı olması) kâinattaki çeşitliliğin temel sebebidir. Bu çeşitlilik bütün bir varlık âlemini yeknesaklıktan kurtarmakta ona bir anlam ve mana yüklemektedir.

Bu satırlar başka bir bakış açısıyla da okunabilir. İnsanlar arasındaki bu fikir ayrılığı olmasaydı koyun kurt ile gezer, dünyada barış mümkün olurdu. Bunu Veysel’in bir temennisi olarak anlasak bile şiirin yukarıdan beri anlattığımız bütünlüğüne baktığımızda varlık felsefesi bağlamında insanlar arasındaki fikir ayrılığının giderilemez bir ayrılık olduğunu; çünkü bu dünyada çatışmaların ve farklılıkların giderilmesinin mümkün olmadığını söylemek mümkündür.

Bir sonraki dörtlükte Veysel farklı tespitlerle karşımıza çıkar. Dörtlük şöyledir:

Güzel yüzün görülmezdi

Bu aşk bende dirilmezdi (13-14)

Güle kıymet verilmezdi

Âşık ve maşuk olmasa (15-16).

Âşık Veysel’in estetik değerlerin yapısı bağlamında yukarıda ileri sürdüğü öznelci görüşten bu dörtlükte kısmen vazgeçtiğini söylemek mümkündür. Yukarıdaki dörtlükte güzelliğin ancak ve ancak Bendeki aşk sayesinde görünür olduğu, bendeki aşk olmadan maşukun güzelliğinin bir anlamı olmadığı söylenmişti. Bu aşırı öznelci yaklaşımdan bu dörtlükte vazgeçildiğini görüyoruz. Zira maşukun güzel yüzünün görülmesi yani fark edilmesi ve bu fark ediş sayesinde âşıka aşkın dirilmesi -başka

bir ifadeyle açığa çıkması- kendiliğinden olan bir şey olmayıp; âşık ile maşukun birbirlerini karşılıklı olarak gerekli kılmalarından dolayıdır. Yani maşukun güzelliğinin bilinmesi ve anlaşılması için güzelliği idrak eden ve anlayan aşğın olması zorunluyken; aşğın kalbinde kuvve halinde bulunan aşkın bilfiil hale gelmesi için de karşısında bu aşkını yöneltebileceği bir maşukun bulunması zorunludur.

Dörtlüğün son iki mısrasındaki tespit de oldukça şayan-ı dikkattir. Gül bulunduğu üzere özellikle divan edebiyatında oldukça güçlü sembolik anlama sahiptir. Gül genel anlamda Türk edebiyatında aşkın ve sevginin sembolüdür. Gül sadece edebiyatta değil günlük yaşantımızda da önemlidir zira gül karşdakine değer verildiğinin, ona karşı müspet duygular beslenildiğinin (bu duygunun illa da aşk olması gerekmez), ona saygı duyulduğunun ifadesidir. Kısaca gül genel anlamda karşı tarafa duyulan sevginin ifadesidir. Eğer bu karşı taraf maşukunuz ise gülün bu ilişki de tek anlamı vardır; o da aşktır. İnsan gülle (özellikle kırmızı gül ile) karşı tarafa olan aşkını ilan eder. Divan edebiyatı bu aşkın en güzel dile geldiği bülbül-gül şiir ve gazelleriyle doludur. Divan edebiyatı şairleri maşukuna olan aşklarını, bu aşktan kaynaklanan dertlerini, şikâyetlerini ya da mutluluklarını genelde bülbül-gül mukayesesıyla dile getirirler. Kısaca gül aşkı temsil eder ve bu bağlamda o basit bir bitkiden ibaret değildir. Aşk zordur, insanı yakar, derde düşürür. Gül de gerçekten çok güzel bir bitkidir ama dikenlerine dikkat etmezseniz canınızı ciddi biçimde yakar. Veysel "Güle kıymet verilmezdi" derken aslında bütün bir kültür ve inanç dünyamızda güle verilen bu abartılı anlam ve önemi vurgulamaktadır. Âşık ile maşuk arasındaki meşk olmasa aşka kim önem verebilirdi? Âşık ve maşuk olmadığı bir yerde aşk olabilir mi? Bunların olmadığı bir yerde ikisi arasında cereyan eden aşkın tertemiz bir sembolü olan güle gereken önemi kim verecektir?

Gülün değerini sıradan, âşık olmamış bir insanın anlaması çok zordur. Gül onun için binlerce çiçek içinden sadece bir tanesidir ve zahiri güzelliğinden dolayı bir kıymet taşır. Hâlbuki âşık biri için gülün kırmızısı aşğın bu yola canını pahasına çıktığını, canıyla kanyla bu yola baş koyduğunu, ondan süzülen damlacıklar çıkarılan bu yolda sürekli acı ve gözyaşı olduğunu, onun dikenleri ise düşülen bu yolun oldukça meşakkatli ve eziyetli bir yol olduğunu ifade eder. Gülün sayılan bütün bu anlamları ancak ve ancak âşık ile maşukun mevcudiyeti ve bu mevcudiyetin aşkla taçlanması sayesinde vardır. Aşkın ızdırıp ve acısını çekmeyen, yani gülü tanımayan biri için gülün bir bitki olmaktan ziyade başka bir anlamı yoktur. Dolayısıyla güle hak ettiği kıymeti ve değeri sadece âşık olanlar verebilir. Diğerleri onu ya sıradan bir bitki olarak algılar ya da Yunus gibi onu Allah'ın ayetlerinden biri olarak görüp, onu daha deruni manasıyla kavrayıp, dalından ya da toprağından sökemez. Aslında Yunus'un durumunda da Veysel'in ifade ettiği âşık maşuk ilişkisi söz konusudur. Yalnız burada maşuk dünyevi bir sevgili olmayıp, bütün kalplerin kendisini zikrederek mutmain olduğu mahubü-l kulub Allah'tır. Veysel'in Yunus anlamında bir aşkı ifade edip

etmediği sorusu bu bağlamda haklı bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Dar çerçevede bu dörtlükten bütün dünyevi sevgililerden yüzünü tek bir sevgiliye çeviren ve yaratılanları yaratandan ötürü seven Yunusvari bir aşk anlayışı çıkarmak zor olsa da geniş anlamda ve Veysel'in diğer şiirleri göz önüne alındığında aslında onun da o yolun yolcusu olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Veysel, şiirinin son dörtlüğünde başta dile getirdiği estetik değerın öznel olduğu görüşünden tamamen vazgeçmiş gözükmektedir. Şiir şu dörtlükle sona ermektedir:

Senden aldım bu feryadı

Bu imiş dünyanın tadı (17-18).

Anılmazdı VEYSEL adı

O sana âşık olmasa (19-20) (Veysel 2009:16).

Veysel aşkı ilginç bir biçimde burada feryada benzetip, aşkın insanın canını acıttığını ifade ederek, bu feryat ve figanın sebebinin maşuku olduğunu ilan etmektedir. İnsan durduk yere feryat etmez. O ancak oldukça acı bir durumla karşılaştığında, yani canı yandığında feryat ve figanda bulunur. Veysel'i feryada sürükleyen içine düştüğü ya da diğer bir ifadeyle kalbine düşen aşk acısıdır. Fakat bu acının içinde tuhaf bir biçimde tatlılık vardır. Çekilen bu acı ve sonrasındaki feryat aslında bizzat mutluluğun ve lezzetin kendisidir. Bu bağlamda belki de sevgiliye kavuşamamaktan duyulan keder, acı ve ızdırabın içinde bizzat mutluluk, kavuşma ve sevinç vardır. Yani dert sanılan şey bizzat dermanın kendisidir. Bu anlamda Leyla ile Mecnun'un hikâyesi bu tespiti doğrulayan yaşanmış bir örnektir. Maşukuna kavuşmak için onlarca çile, eziyet ve işkence çeken Mecnun, aşk-ı mecaziden aşk-ı hakikiye geçince yani gerçek sevgiliyi bulunca İbrahim peygamber gibi "faniler muhabbete layık değiller" diyerek yıllardır kavuşmak için çekmediği çile kalmayan Leyla'yı görünce onu tanımamış ve en ufak bir meyil göstermemiştir.

Veysel aşkı bu dünyanın tadı olarak niteler. Gerçekten aşkın olmadığı bir dünya çekilir, dayanılır bir dünya değildir. Aşk insan varoluşuna anlam katan, onu sadece biyolojik bir varlık olmaktan kurtaran ve bir anlamda da bütün bir âleme değer kazandıran bir şeydir. Aşkın olmadığı bir dünyada kâmil manada bir insan olmak mümkün değildir; çünkü aşk zorunlu olarak insanı enaniyetten, kibirden ve gururdan kurtarıp, mahviyete, muhabbete ve kemale erdirir. Veysel dünyanın anlamı aşk imiş derken bu ve buna benzer manaları kasetmektedir. Ömründe hiç âşık olmamış bir insan ciddi anlamda kâmil bir insan olmaz ve hemcinslerini çıkarsız bir biçimde sevemez. Âşık olmayan biri, zaman ve mekânın ne kadar değerli olduğunu bilemez. Aşk derdi çekmemiş birisi acılar, çileler, yokluklar ve ıstıraplar karşısında dayanaksızdır. Âşık olmamış birisi her zaman dünya malına ve metaına çok önem verir;

onun içinde boğulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Her şeyden önemlisi âşık olmamış birisi gerçek anlamda insan sevgisini tatmamış birisidir. Aşk insana her istediğine kavuşamayacağı, her istediğini elde edemeyeceği duygusunu kazandırır. Böyle bir duyguya sahip olan bir insan, içindeki sonsuz mal, mülk, makam ve mevki hırsından kurtulur. Âşık olan dünya ve dünya içindeki her şeyin fani olduğunu, baki olanın ise zevale mahkûm olmayan sevgili olduğunu idrak eden insandır. Dünyanın manası da bunlardan başka ne olabilir? Veysel "bu imiş dünyanın tadı" derken kanımızca bütün bu manaları kastetmektedir.

Veysel dördlüğün son iki satırında şiirin ilk dördlüğünde tespit ettiği olgudan kendisiyle çelişmek pahasına tamamen vazgeçmiş gözükmektedir. Estetik değerın tamamen öznen kaynaklandığı, nesnedeki güzellik kavramının kaynağının Ben olduğunu söyleyen Veysel, kendi adının anılma sebebi olarak şimdi de sevgilisinin kendisini sevmesini göstermektedir. Maşuk Veysel'e âşık olmasa ve onun adını sürekli anmasa Veysel'i kim hatırlayacaktır? Aynı şey doğal olarak maşuk için de geçerlidir. Veysel olmasa maşukun adını kim hatırlayacaktır? Veysel bu tespitlerde bulunurken hakiki anlamda âşık ile maşuku bütün insanların hiç unutmadığını unutmuş gibidir. Bu mana, dördlüğün son iki satırından çıkan doğrudan mana gibi gözükmektedir.

Bu mananın yanında özellikle Veysel'in tasavvufla olan yakın ilgisini dik-kate alırsak (ikinci eşinin bir şeyhin kızı olması, Zara'da tekkelerde bir dönem konaklaması vs.) son iki satırı şöyle anlamak da mümkündür: Tasavvuf felsefesinde mesela İbnü'l Arabî'nin Fususü'l -Hikem'ine ya da El-Futuhat-ül Mekkiyye adlı eserlerine baktığımızda "sen olmasaydın sen olmasaydın ben kâinatı yaratmazdım" şeklindeki hadis-i kutsi tefsirinde (diğer birçok başka tefsirlerde de bu yorum söz konusudur) Tanrı'nın kâinatı Hz. Peygamber'in yüzü suyu hürmetine yaratmış olduğu ifade edilir. Bu bağlamda Arabî, hakikat-ı Muhammediyye kavramından söz eder. "Allah'tan başka hiçbir şey yokken ilk defa hakikat-i Muhammediyye var olmuş, "bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için halk edilmiştir (yaratılmıştır). Âlemin var olma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Resûl-i Ekrem'in ruhu ve nuru bütün insanlardan, peygamberlerden, hatta meleklerden önce var olduğundan Peygamber insanlığın manevi babasıdır. İbnü'l-Arabî'ye göre hakikat-i Muhammediye nur olması bakımından âlemi yaratma ilkesi ve onun aslıdır. Varlık şeklinde zâhir olan il-âhî tecellinin ilk mertebesidir" (Demirci, 1997: 179-180). Yani kâinatın varlık sebebi Hz. Peygamber'in risaletidir hatta bazı mutasavvıflara göre Allahın peygambere duymuş olduğu sevgidir. Hz. Peygamber risaletiyle bu kâinatın yaratılmasına sebep olduğu gibi, ubudiyetiyle de ahiretin yaratılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla Allah ile peygamberi arasında bu aşk (buradaki aşkı şimdiye kadar söz konusu olan aşktan farklı bir bağlamda kullanıyorum) olmasa bütün bir varlık âlemi yaratılmayacak; dolayısıyla bu varlık âleminin bir ferdi olarak Veysel'de varlık kazanmayacaktır. O halde bütün bir varlık âleminin sebebi bu muhabbetse Veysel'in de varlık sebebi ni-

hai anlamda bu muhabbettir. Bu yorum son iki satırın uzak yorumu olsa da Veysel'in Bektaşî tarikatıyla olan ilgisi bağlamında hiçte yabana atılır bir yorum olarak gözükmemektedir. Zira Hacı Bektaş Velî'nin Makâlât'ında da kâinatın yaratılması bağlamında buna benzer yorumlara bolca rastlanılmaktadır (Veli, 2011: 13 vd.).

3. Sonuç

Âşık Veysel Anadolu bilgeliğinin en önemli simalarından biridir. Bu hikmetin doğal bir yansıması olarak o'nun şiirlerinde oldukça zengin felsefi içerikle karşılaşmaktayız. Bu yazımız bu derin felsefi zenginliği, onun "Güzelliğin On Para etmez" adlı şiirinden hareketle göstermeye çalışmıştır. Veysel'in şiirlerinde hikmeti ve hikmetli sözleri açık bir biçimde görmek mümkündür. Aslında bizim bu şiir üzerinden yapmaya çalıştığımız felsefi yorumlama o'nun bütün şiirleri için yapılabilir.

Âşık Veysel, Türk Halk Edebiyatında bu kadar az kelimeyle varlığa, sevgiye, doğaya, aşka ve ölüme dair bu kadar çok şey anlatabilmiş nadir şairlerden biridir. Veysel ele aldığımız ve yorumlamaya çalıştığımız bu şiirinde felsefe ve onun bir disiplini olan estetiğin hiçbir kavramına bilinçli olarak başvurmadan müthiş bir estetik teori ve bir sanat felsefesi geliştirmektedir. Veysel'in adı geçen şiirinden hareketle estetik yargı bakımından başlangıçta onun öznelci olduğunu söylemek mümkündür. Yani estetik değerler sadece öznen kaynaklanan bir şeydir. Bu anlamda herhangi bir nesneye "güzel" değerini vermek özneye has bir durumdur. Veysel buna karşın, estetik değerleri aynı zamanda tanımlanamaz bir şey olarak kabul etmektedir. Bu anlamda İngiliz ahlak felsefecisi Moore ile aynı şekilde düşünmektedir. Veysel'in Moore tanımadığı veya onu okumadığı aşikârdır. Buna rağmen ikisi de bu konuda ortak bir düşünceye sahiptir. Veysel evrendeki zıtlıkların ontolojik bir zorunluluk olarak karşımıza çıktığı inancındadır. Bu zıtlık ortadan kaldırılamayacak bir zıtlıktır. Zira evrendeki çeşitliliğin, çokluğun ve bunlardan kaynaklanan (farklı) güzelliklerin sebebi de bu zıtlıktır. Bu ontolojik farklılıklar ortadan kaldırılamasa bile bu farklılıkların doğal bir sonucu olarak açığa çıkan fikir ayrılıklarının ayrışmayı değil, insanlar arasında birliği mümkün kılması onun en büyük arzusudur.

Veysel şiirin başında değerlerin yapısı bağlamında savunduğu öznelci yaklaşımda aşırıya kaçmaz ve bu yaklaşımın yerine değerlerin yapısında öznel-nesnel özelliklerin birlikte bir estetik yargı oluşturduğunu iddia eden uzlaşmacı görüşe daha yakın durur. Nihai anlamda aşkın amacı maşuk'a ulaşmaktır. Veysel adının anılmasının sebebi olarak maşukun kendisine âşık olmasını gösterir. Buna rağmen onun Bektaşî geleneğinden gelen bir halk ozanı olduğunu düşündüğümüzde aslında bütün bir varlık âleminin varoluş nedeninin Tanrı'nın Hz. Muhammed'e duymuş olduğu sevgi olduğuna inandığını söyleyebiliriz. İnsan olmak bağlamında kendi varlık sebebinin de bu sevgiden başka bir şey olmadığını belirtmekte fayda vardır. "Anılmadı Veysel adı, O sana âşık olmasa" derken kullanılan "sana" zamiriyle aslında Hz. peygamberin kastedildiği kanaatindeyiz zira burada "sana" yerine pekâlâ "bana"

zamiri de kullanılabilirdi. Doğal olarak bu yorum şiirin son satırlardan doğrudan anlaşılan bir yorum olmasa da onun tasavvufu olan yakın ilgisi göz önüne alındığında yabana atılır bir yorum değildir.

Âşık Veysel'in bu şiiri içinden geldiği alevi geleneğinin temel unsurlarını içermesi bakımından da dikkat çekicidir. Güzellik kavramını kabulü ve şiirinin başlangıcında bu kavramın maşuka kendisi tarafından atfedilmiş bir değer olduğu tespiti, Alevilikteki "varlıkta esas olan güzelliştir" anlayışına oldukça uygun düşmektedir. Ayrıca gönlü bir köşke benzetmesi ve "güzelin" sadece orada eğlenebileceğini belirtmesi yine Alevilikteki "insan sevgisi" ve "Tanrı misafirine" verilen değeri ifade etmesi açısından anlamlıdır. Veysel şiirinde bu manayı dolaylı olarak dile getirmektedir. Ayrıca aşka ve maşuka ve ikisi arasında gerçekleşen sevgiye yapılan vurgu da bize özellikle Tanrı, Hz. Peygamber ve Hz. Ali sevgisini hatırlatmaktadır. Veysel yine ilginç bir biçimde okuma ve yazmaya vurgu yapmakta bir anlamda bunun önemini belirtmektedir. Alevilikte ilme verilen değer ve bu bağlamda Hz. peygamberin "Hz. Ali'nin ilmin kapısı" olduğuna dair hadis-i şerifi ve bütün tarikatlarda Hz. Ali'nin deruni ilimlerin merkezi olarak kabul edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Âşık ile maşukun varlığın anlamı olduğu ve bu anlamda gülün bir sembol olarak kabul edilmesi yine Aleviliğin temel kabullerinden birini teşkil etmektedir. Zira yukarıda da kısaca belirttiğimiz gibi Tanrı'nın kâinatı yaratmasının ana sebebi onun peygamberine duyduğu ilahi sevgidir. Bu anlayış Bektaşî tarikatının temel kabullerinden biridir. Veysel son dörtlükte dünyanın anlamı ve tadı olarak aşkı göstermektedir. Buradaki aşk hem sevgiliye gösterilen bir aşk olarak hem de ilahi aşk olarak anlaşılabilir. Alevilikteki semah gösterileri sonlu olan insanın sonsuz olan Tanrı'ya duymuş olduğu "aşkı" ibadet tarzında göstermek için yapılır. Bu bağlamda da Veysel'in içinden geldiği Alevilik inancının temel umdelerinden birini şiirine yansıttığını söylemek mümkündür.

Sonnotlar

- ¹ Bahtiyar Vahapzade Âşık Veysel hakkında şu tespitte bulunur: "Yunus Emre'den 700 yıl sonra, Türk halkının bağrından Âşık Veysel'in sesi yükseldi. 20. yüzyılda, Âşık Veysel'in dilinde, Yunus Emre konuşmaya başladı."
- ² Âşık Veysel'in geniş çaplı biyografisi için A.Berat Alptekin (2009). Âşık Veysel, ayrıca Y.Bülent Bakiler (2007). Âşık Veysel, ayrıca Özkan Yalçın (2000). Âşık Veysel adlı eserlere bakılabilir.
- ³ Âşık Veysel yazarın dikkatini henüz bir çocukken çekmiş ve ilkokul ikinci sınıfta okuma yazmayı yeni öğrenmiş bir ilkokul öğrencisi olmasına karşın, onun hayat öyküsünü büyük bir ilgi ve hayranlıkla okumuştur. Henüz bir çocukken duyulan bu hayranlığın rasyonel bir temeli olmasa da ilerleyen yaşlarda türkülerini ve şiirlerini anlama istidadına eriştiğinde bu hayranlığın nedeni ortaya çıkmıştır.
- ⁴ "On para etmemek" tabirinin İç Anadolu'da hiçbir değeri olmayan şeyler için kullanıldığını belirtmekte fayda vardır. Bu bağlamda "Senin bu lafını on paraya almam" cümlesi de aynı değersizleştirmeyi ifade etmektedir.
- ⁴ Gönül kavramının Batı dillerinde bir karşılığının olmadığını belirtmekte fayda vardır.

Kaynakça

- ALPTEKİN, A. B. (2009). *Aşık Veysel, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları*, Ankara
- AYDINLI, S. (2004). "Estetik: Özel Bir Beğeni mi, Yoksa Nesne/Çevresel Değerler Temsili mi?", *Etik-Estetik*, der. Ayşe Şentürer, Şafak Ural, Funda Uz Sönmez, Yapı Yayın, İstanbul.
- ARSLAN, A. (2005). *Felsefeye Giriş*, 8.baskı, Adres Yayınları, Ankara.
- BAKİLER, Y. B. (2007). *Âşık Veysel, Türk Edebiyatı Vakfı*, İstanbul.
- DEMİRCİ, M. (1997). "Hakikat-ı Muhammediyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 15, 179-180.
- EROL, A. (2007). *Âşık Veysel Şatıroğlu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul.
- HEGEL, G. W. F. (1994). *Estetik. Güzel Sanat Üzerine Dersler*, Cilt I, çev: Taylan Altuğ/Hakkı Hünler, Payel Yayınevi, İstanbul.
- KURNAZ, C. (1996). "Gönül", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, cilt 14, 150-152.
- LUKACS, G. (1999). *Estetik I*, 3. basım, çev: Ahmet Cemal, Payel Yayınevi, İstanbul.
- ÖZKAN, Y. (2000). *Âşık Veysel, Ötüken Yayınları*, İstanbul.
- ÖZMEN, İ. (1998). *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi V*, Kültür Bak. Yay, Ankara.
- ŞATIROĞLU, A. V. (1991). *Dostlar Beni Hatırlasın, Bütün Şiirleri*, 9. Baskı, Der. Ümit Yaşar Oğuzcan, Özgür Yayın-Dağıtım, İstanbul.
- ŞATIROĞLU, Â. V. (2009). *Hayatı ve Şiirleri. "Dostlar Beni Hatırlasın"*, haz.H.Ali Küçükakın, Tablet Kitapevi, Konya.
- TUNALI, İ. (2008). *Estetik*, 11. basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- TOPAKKAYA, A. (2007). "Felsefi Hermeneutik, *FLSF, SDÜ Felsefe Bl. Dergisi*, Sayı 4: 75-93.
- TOPÇU, N. (2006). *Bergson*, 4.baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- VELİ, H. B. (2011). *Makâlât*, yay.haz.A.Sait Aykut,Etkileşim Yayınları, İstanbul.